

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІЖНАУКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД КІНЦЯ ХІХ–ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

У статті розглянуто потенціал міжнаукового зв'язку в українській гуманістиці першої половини ХХ ст. (на матеріалі спадщини С. Балея).

Ключові слова: міжнауковий зв'язок, синтагма, натуралізм, синестезія, гедонізм.

В статье рассматривается потенциал межнаучной связи в украинской гуманистике первой половины ХХ ст. (на материале наследия С. Балея).

Ключевые слова: межнаучная связь, синтагма, натурализм, синестезия, гедонизм.

In the article the author examines the potential of interscientific links in the Ukrainian humanities of the first half of the XX century (based on the materials of S. Baley).

Keyword: interscientific link, syntagma, naturalism, synaesthesia, hedonism.

У аналізі специфіки теоретичних та методологічних орієнтирів сучасних науковців очевидно є їх відверто плюралістична спрямованість, що значною мірою характеризує динаміку розвитку гуманітарного знання межі ХХ–ХХІ ст. Проте один з підходів, поза сумнівом, здобув особливий статус і багато в чому вплинув на логіку руху та визначив спектр відповідної теоретичної проблематики. Йдеться про міжнауковий зв'язок, який доводить свою продуктивність протягом досить тривалого часу.

Формально його ознаки можна побачити ще в античній філософії, що вплинуло на концептуальну спрямованість ідей провідних мислителів цього періоду, а також позначилося на специфіці розробленого ними понятійного апарату — калокатія, катарсис та ін. Тяжіння до міжнаукового зв'язку простежується і в наступні історичні періоди, але його очевидна активізація розпочинається з другої половини ХVІІІ ст. Однією з причин, що пояснює таку ситуацію, є остаточне набуття протягом останніх століть самостійного статусу певними науками, котрі сформували сучасний гуманітарний контекст.

Наголос на цій обставині видається вельми принциповим, адже міжнауковий зв'язок набуває легітимності за умови «рівноправності», коли період «розчинення» в контексті філософії, що його

пройшли естетика, мистецтвознавство, психологія, педагогіка тощо, вже минув і кожна з означених наук, здобувши суверенність, прагне до рівноцінного діалогу, збагачуючи в такий спосіб як свої власні можливості, так і можливості гуманістики взагалі.

Аналізуючи потенціал міжнаукового зв'язку, слід звернути увагу принаймні на дві важливі обставини, що зумовлюють потребу у його застосуванні. З одного боку — до нього спонукають певні проблеми, специфіка яких вимагає залучення досвіду різних наук, з другого — міжнауковий зв'язок дає можливості для осмислення і переосмислення наукової спадщини провідних європейських вчених першої половини ХХ ст., серед яких чільне місце посідає доробок Степана (Стефана Максима) Балея (1885–1952).

Слід зазначити, що персоналія С. Балея взагалі перебуває на маргінесах української гуманістики. Певна активізація уваги до його розвідок припадає на другу половину 90-х рр. ХХ ст. і, насамперед, пов'язана з напрацюваннями, що були реалізовані на теренах естетики та літературознавства. Чи не першим ініціатором «вічного повернення» до спадщини С. Балея виступила Л. Левчук, котра, звертаючись до визначної праці вченого «З психології творчості Шевченка», ввела його концепції у сучасний естетичний контекст.

Зокрема, показовим є прагнення української дослідниці ознайомити з теоретичними здобутками С. Балея студентську молодь, адже їх репрезентація відбувається на сторінках підручника — «Естетика» (К. : Вища школа, 1997) — та навчального посібника — «Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика» (К., Либідь, 2002).

Розвідка «З психології творчості Шевченка» дістає серйозний аналіз і в українському літературознавстві, передусім — у другому перевиданні «Дискурсу модернізму в українській літературі» (К., Либідь, 1999) С. Павличко, яке вирізняє потужне застосування літературознавчого, культурологічного та естетичного підходів. Це дає дослідниці можливість вийти у широкий контекст європейської гуманітарної проблематики кінця XIX — першої половини XX ст.

Звернення до праці «З психології творчості Шевченка» було здійснене і в нашій монографії «Художня творчість у контексті гуманітарного знання» (К., Вища школа, 2001), концептуальна спрямованість якої дала змогу цілісно осмислити проблему художньої творчості у контексті української естетики межі XIX–XX ст.

Подальші наукові пошуки у царині художньої творчості, досліджуваної С. Балеєм, мають серйозні теоретичні перспективи і пов'язані з можливістю звернення до інших праць ученого, зокрема до розвідки «Трійця в творчості Шевченка», що може вважатися своєрідним продовженням попередньої праці дослідника. Ознайомлення з нею уможливив перший том зібрання праць С. Балея (Львів–Одеса, ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002), що супроводжується розгорнутою статтею М. Верникова, а також потужним додатком, який ще більше підсилює наукову значущість цього видання.

Праці С. Балея, репрезентовані в цьому томі, актуалізують звернення до різних вимірів теоретичної спадщини дослідника, зокрема і естетичного, що долають межі не лише феномена мистецької творчості, а й актуалізують звернення до інших проблем зазначеної науки, відпрацювання яких зрештою і позначилося на пошуковому характері поданої статті.

Таким чином, її наукова новизна полягає у тому, що вперше теоретичний потенціал спадщини С. Балея стимулював її кооптування у ширший естетичний контекст і, зокрема, дав можливість зосередити увагу на специфіці формування понятійного апарату естетики першої половини XX ст.

Однією з найпоказовіших ознак наукових праць С. Балея є їх очевидна зорієнтованість на реалізацію міжнаукового зв'язку, що, власне, і

зумовило своєрідність гуманітарного проекту науковця: «Степан Балея органічно приймає гомотентний поворот у суспільстві і стає провідником та активним прихильником нових ідей у гуманістиці, їх провідником у тих галузях знання, які вчений обрав смислом свого життя. <...> Він виявив себе як реформатор, причому як реформатор широкого плану. Вихідною ідеєю і головною метою для С. Балея стало реформування суспільства на нових, достеменно гуманістичних засадах — на засадах визнання конкретної людини та її конкретного життя достеменною субстанцією суспільства і суспільного життя. На ґрунті такого світогляду формується нове, інструментальне, розуміння психології і педагогіки як певної синтетичної цілісності, як засобу вивчення і виховання людини — суб'єкта суспільного життя, перетворювача і творця суспільства — безпосередньої передумови і середовища його існування»¹.

У наведеній думці М. Верникова увагу привертають принаймні два моменти. Перший, — що засвідчує свідому спрямованість С. Балея на застосування міжнаукового зв'язку на теренах гуманістики XX ст.; другий, — що виявляє очевидний пріоритет у науковому доробку вченого психології та педагогіки. Водночас розгорнуте коментування його біографії, що до нього вдається М. Верников, свідчить про визначальну роль філософії у науковому поступі С. Балея, котра зумовила його інтерес до психології, а згодом і до педагогіки. Це дає підстави відзначити певну рефлексію засадничих принципів античної пайдеї в загальному науковому орієнтирі вченого.

Слід відзначити, що до реалізації міжнаукового зв'язку саме у такий спосіб С. Балея чимало мірою спонукав його вчитель та напутник К. Твардовський: «Інтерес до психології виник під впливом поглядів К. Твардовського на філософію, в розумінні якої професор значну роль надавав психології»². На нашу думку, цей факт є більш ніж красномовним, адже, наголошуючи на очевидному паритеті наукових орієнтирів С. Балея на теренах філософії, психології та педагогіки і відзначаючи згодом пріоритет у його спадщині двох останніх наук, ризикнемо, проте, наголосити принципове значення саме філософського чинника в науковій долі С. Балея, що виконав функцію своєрідного каталізатора і вплинув на формування широкого діапазону проблематики науковця.

Надзвичайно важливим наразі є здійснення її систематизації, яка дає уявлення про багатоаспектність спадщини вченого. Отже, «науковий доробок С. Балея охоплює такі галузі знань: філосо-

фія, історія філософії; проблеми етики, естетики, культурології; експериментальна психологія, психотехніка; загальна психологія; психологія розвитку <...>; психологія дитини, юнацького віку; педагогічна психологія (психологія виховання); психологія особистості; психологія самопізнання і самовиховання, психологія самоосвіти; психологія творчості і творчої особистості; психологія злочинності; суспільна психологія; філософія освіти і виховання»³.

Наведений перелік проблем не викликає жодного сумніву, що спадщину С. Балея без перебільшення можна вважати науковим клондайком, який забезпечуватиме теоретичні розвідки в різних сферах сучасної гуманістики. Проте, як уже наголошувалось, ми зосереджуємо свою увагу на естетичному аспекті в його доробку, осмислення якого уможливиловатиме застосування міжнаукового зв'язку. Сьогодні інтерес привертає розвідка вченого, що присвячена аналізу теоретичної спадщини «найвизначнішого нео-фіхтіянця» Рудольфа Айкена (1846–1926).

Взагалі доробок Р. Айкена слід активніше залучати у контекст гуманістики ХХІ ст. і, зокрема, у площину естетики, адже певні проблеми, що порушувалися вченим, є дотичними саме до проблематики цієї науки. Симптоматичним є факт, який потребує відповідного урахування. У 1908 році, вперше серед філософів, Р. Айкен стає лауреатом Нобелівської премії в галузі літератури, який дістав таке тлумачення: «За визнання його ревних пошуків істини, сили його проникливої думки, широти його візії та щиросердя і моці, з якою він у писемних своїх працях відстоює і розвиває філософію життя, засновану на ідеалах»⁴. Такий орієнтир повністю відображав принцип надання премії в галузі літератури, що його декларував сам А. Нобель, наголошуючи на необхідності підтримки «видатних творів ідеалістичної спрямованості». Звісно, ідеалізм Р. Айкена відповідав цим критеріям, але ймовірно Нобелівський комітет побачив у доробкові філософа певний вихід у естетичний вимір, що і зумовило присудження йому премії саме у галузі літератури. Показово, що згодом шляхом Р. Айкена до Нобелівської премії прийде ще один видатний європейський філософ А. Бергсон — фундатор теорії інтуїтивізму.

Специфіка концептуальної спрямованості Р. Айкена актуалізує його більш глибоке опанування у царині культурології, адже певні ідеї, що були висловлені філософом на початку ХХ ст., не втрачають своєї актуальності в умовах сьогодення, а можливо, взагалі постають ще гостріше, ніж

сто років тому. Це, передусім, стосується відомої тези Р. Айкена, спрямованої проти «знеособлення культури», що, особливо в сучасних умовах, варте осмислення і подальшого відпрацювання. Проте, як зазначалося, ми зосереджуємо увагу на питанні виокремлення в філософській спадщині вченого саме естетичного виміру.

Перші тези, що їх декларує С. Балея у статті «Новий ідеалізм Айкена», пов'язані з вельми принциповою проблемою, котра, починаючи з другої половини ХІХ ст., досить гостро поставала на філософських теренах: «Системи філософії, здавалось, давно пережиті, призначені раз на все у музей старинностей, тепер відживають наново, та знаходять собі горячих прихильників і оборонців. Імена філософів, що до недавня вважались синонімом каригідної метафізичної екстраваганції та мали служити грядучим поколінням як відстрашаючий приклад схиблення людської думки, нині перестають бути страшні. Навпаки — багато з сучасних випишують ті імена на прапорах, з якими ідуть до боротьби; для них вони стають дороговказом, що значить шлях до мети. І так велика трійця метафізична: Фіхте, Гегель, Шелінг»⁵. Розвиваючи свою думку, С. Балея фактично закликає до своєрідної переоцінки цінностей: «Побіч нео-кантизму нині також нео-фіхтіянство, нео-гегеліанство та нешелінгіанство здобувають собі право горожанства у філософії»⁶.

Аби не переобтяжувати текст нашої розвідки, ми свідомо вдалися до скорочення ще кількох важливих думок вченого, проте навіть процитовані фрагменти свідчать про чіткі філософські уподобання С. Балея. Отже, висловлюючи свої міркування стосовно визначення перспектив розвитку європейської філософії і наполягаючи на необхідності переосмислення та оновлення ідей Г. В. Ф. Гегеля, а передусім Й. Г. Фіхте, С. Балея чітко виокремлює персоналію Р. Айкена, проте аж ніяк не коментує ситуацію, що зумовила необхідність реабілітації «метафізичних геніїв покантивської доби». Але ж загальновідомо, що чи не найрадикальнішу позицію стосовно ідей Г. В. Лейбніца, Й. Г. Фіхте, а особливо Г. В. Ф. Гегеля, мав А. Шопенгауер, більш ніж критично висловлюючись з приводу цих «панів від “філософського ремісництва”». Водночас С. Балея аж ніяк не торкається зазначеної проблеми, проте у «концептуальному підтексті» вченого ця колізія може бути інтерпретована як «казус Шопенгауер».

Так, у своїх працях учений ніби свідомо уникає згадування імені німецького філософа, а відповідно — і його доробку. Показовим, зокрема,

є одне з фундаментальних досліджень С. Балея «Нарис психології», останній розділ якого має назву «Прояви волі». І хоча в аналізі вченого все-таки домінує психологічний підхід, про що свідчать і загальна структура роботи, і її концептуальні пріоритети, видається дивним, зважаючи на загальну наукову культуру досліджень С. Балея, відверте ігнорування ним знакової для всієї європейської гуманістики другої половини XIX–XX ст. праці «Світ як воля та уявлення».

Опосередковане підтвердження нашого припущення щодо суб'єктивізму С. Балея стосовно персоналії А. Шопенгауера знаходимо в іншій праці науковця «Поняття етичного добра і зла в сучасній філософії», що, з одного боку, відкриває шлях до розширення переліку проблематики наукової спадщини С. Балея за рахунок етичного підходу і потенціалу міжнаукового зв'язку; з другого — демонструє «наукову толерантність» вченого щодо відповідного філософського контексту. Зокрема, не вдаючись до конкретизації ставлення до теоретичних поглядів Ф. Ніцше, вже у перших рядках своєї розвідки С. Балея робить такі концептуальні наголоси, які доводять чітко розуміння науковцем необхідності урахування, хоча б і в «умовно-полемічній» формі, відповідного теоретичного контексту: «... навіть коли-б прийшла хвиля “сумерку богів”, то закони моралі на втратили би через се свого впливу на людські вчинки»⁷.

Звернення С. Балея до доробку Р. Айкена, окрім прагнення «реабілітувати» в запропонований ним спосіб ідеалістичний напрям в європейській філософії, аргументувати потребу «нового ідеалізму», розглянути низку показових теоретичних положень концепції німецького філософа, видається важливим ще з однієї причини. Як і в деяких інших балеївських працях, у «Новому ідеалізмі Айкена» естетичний аспект приховано у суто філософському контексті цієї праці. Саме тому задля подальшого відпрацювання нашої концепції, хоча б окремі положення статті С. Балея вимагають стислої коментування.

Виокремлюючи одну з визначних праць Р. Айкена «Боротьба за духовний зміст життя», український вчений зосереджує увагу на трьох «синтагмах», а саме — «натуралізмі та інтелектуалізмі», що «змагаються з собою; до сеї боротьби мішається третя синтагма <...>, та признавши у децим слушність обом суперникам остаточно само бере верх над одним і другим, усуває їх з поля боротьби та кладе основи нового царства, якого імя: система персонального світу»⁸. Зазначимо, що концепцію трьох синтагм С. Балея безпосеред-

ньо кореспондує з «тричленною Фіхтовою схемою тези, антитези, синтези», а також завважає, що Р. Айкен розвиватиме означений орієнтир і у своїх подальших розвідках.

Навіть якби С. Балея на сторінках статті чітко не зафіксував свої уподобання стосовно третьої синтагми — системи персонального світу, зрозуміти теоретичні пріоритети науковця не становило б особливих труднощів. Адже основною метою вченого, реалізацію якої значною мірою уможливував саме міжнауковий зв'язок, стала концепція персонології, що так чи інакше постає на сторінках програмних праць дослідника.

Проте парадоксальність розвідки «Новий ідеалізм Айкена» полягає в тому, що С. Балея аж ніяк не коментує айкенівську систему персонального світу, натомість основну увагу концентрує на перших двох синтагмах — інтелектуалізмі, але, передусім, — натуралізмі, хоча природно аналізує його у вельми критичному контексті: «... на погляд натуралізму прояви душевні се тільки додаткове в царстві природи зовсім не конче потрібне явище, віддане цілковито на поталу мертвим законам матерії. Не психічні, а фізичні закони, впевняє натуралізм, ведуть верх у вселенній»⁹.

Тут не можна не звернути увагу на один вельми показовий факт. Головним об'єктом критики С. Балея стає не стільки філософія позитивізму, скільки натуралізм — його рефлексія, що стимулює відповідні наукові розвідки вченого на теренах психології (симптоматичним видається безпосереднє оперування терміном натуралізм як таким і з боку Р. Айкена, хоча зрозуміло, що розмісли цього дослідника пов'язані з філософським виміром цієї проблеми). Така надмірна зосередженість С. Балея на проблемі натуралізму, хоч і в негативному аспекті, зумовлена обставинами, що є показовими і самі по собі, але водночас і на теренах естетичної науки. Саме тому варто хоча б коротко реконструювати хронологію певних подій, що відбуваються протягом другої половини XIX ст. в культурному просторі Західної Європи.

Розквіт наукової діяльності Р. Айкена припадає на другу половину 70-х — 90-ті рр. XIX ст. Зокрема праця, до якої апелює С. Балея, «Боротьба за духовний зміст життя», вперше виходить друком у 1896 р. На цей час на естетико-художніх теренах натуралізм вже потужно репрезентований творами братів Гонкур, основними романами Е. Золя циклу «Ругон-Маккари» і, зрештою, підкріплений програмними статтями останнього — «Натуралізм», «Експериментальний роман», «Натуралізм у театрі», «Романісти-натуралісти»

тощо. Проте його [натуралізму] входження у європейський культурний контекст, постійно супроводжується численними дискусіями, які часто-густо стають приводом для відвертого заперечення основоположних засад цього напрямку.

Показово, що скандальність, котра постійно супроводжувала натуралізм, призвела до підвищеної уваги з боку науковців, які належали до різних сфер гуманітарного знання, стояли на принципово різних світоглядних позиціях, інтерпретували його з протилежних позицій, проте були об'єднані спільним негативним ставленням до нього. Як відомо, відверто нищівна критика на адресу натуралізму лунала з боку Гюїсманса, А. Бергсона, П. Лафарга, Г. Плеханова та ін. Так само ставився до нього і Ф. Енгельс, який, зосереджуючи увагу на естетичному вимірі натуралізму, виступав рішучим опонентом творчості Е. Золя, звинувачуючи романи письменника в брутальній фізіології та протиставляючи їм соціальний пафос спадщини О. де Бальзака.

Так само негативним, що вже наголошувалося, є ставлення до натуралізму і з боку Р. Айкена. Проте дослідник розглядає його як певну форму «природничого світогляду», осмислюючи у суто філософському контексті. Інтерпретуючи айкєнівську позицію стосовно синтагми натуралізму, С. Балеї відзначає, що вона схожа «з так званим природничим світоглядом. Сю схожість чи навіть ідентичність не можна заперечити; щоби одначе зістати ся в згоді з гадками Айкена, треба ще конче піднести оден момент. Суть природничого світогляду, коли він має бути ідентичний з синтагмою натуралізму в розуміню Айкена, не вичерпує ся вірою у всемогутність фізичних законів, що правлять матерією, та у теорію еволюції, що вважає цілий світ органічний, не виключаючи і чоловіка, продуктом повільного розвитку»¹⁰.

Відштовхуючись від думки Р. Айкена, С. Балеї продовжує свої критичні розвідки щодо натуралізму, але відверто трансформує їх у сферу психології: «Деж одначе ся слаба сторона натуралізму? Де ся ахілева пята, в яку ударяють противники? — Натуралізм хвалить ся, що отсе в протиставленю до інших світоглядів він перший доперва вказує правдиву ціль людського життя та дає йому високу вартість. <...> противники впевняють, що хвальба натуралізму зовсім неоправдана; з основ природничого світогляду не тільки не пливе піднесенє вартості життя, а навпаки з них слідує глибоке обниженне, а навіть повна затрата людських вартостей життєвих»¹¹. Отже неприйняття С. Балеєм натуралізму ґрунту-

ється на наданні ним переваги фізичним законам, тоді як, на думку дослідника, верх мають брати закони психічні, адже «закони природи далекі від того, щоб піклуватись ідеалами, які плекає психічний світ»¹². Таким чином, хоч і у більш, ніж в конспективній формі, ми реконструювали три підходи оцінки натуралізму, що спираються на досвід естетики, філософії та психології. Власне вже на цьому етапі теоретичний потенціал спадщини С. Балея виконав свою потужну стимулюючу функцію, відкривши нові, ширші можливості, осмислення сутності натуралізму в його різних проявах. Проте відповідна увага вченого до натуралізму актуалізує накреслення ще одного орієнтиру для подальших наукових розвідок у царині естетики.

Розвиваючи вже висловлені нами міркування, можна здійснити умовну періодизацію власне естетичних моделей осмислення натуралізму. Перший етап (кінець 70-х — початок 80-х рр. XIX ст.) — пов'язаний з естетико-літературознавчим інваріантом, де роль дослідника безпосередньо взяв на себе Е. Золя, обґрунтовуючи естетичні особливості натуралізму шляхом застосування самоаналізу. Другий етап, — що його від першого відділяє не більш, ніж десятиліття, — припадає на кінець 80-х — початок 90-х рр. XIX ст., отожднюється з філософсько-естетичним підходом і може бути визначений як «найкритичніший» в історії натуралізму. І, нарешті, на початку XX ст. починають накреслюватися тенденції, що вже у 20-х рр. дають підстави зафіксувати наявність третього етапу, який здобуває назву натуралістична естетика. Її найпотужніші теоретичні досягнення асоціюються з працями провідних вчених Англії А. Річардса і Ч. Огдена, наукові розвідки яких, передусім, пов'язані з питаннями естетичної цінності та естетичного досвіду. Як відомо, ці складні і багатоаспектні проблеми стимулювали активне відпрацювання відповідного понятійного апарату, в контексті якого важливе місце, зокрема, посідає поняття синестезія.

Слід зазначити, що до аналізу синестезії науковці вдавалися досить активно, інтерпретуючи її у різних контекстах естетичної проблематики. Так, Л. Левчук відзначає: «Синестезія як міжчуттєва асоціація, вважає А. Річардс, це реакція на безпосередній стимул, це активізація пам'яті, попереднього досвіду, а на його основі — прогнозування майбутнього. Своєї завершеної форми синестезія досягає в мистецтві, в процесі художньої творчості, де органічно зливаються часові категорії минулого, сучасного і майбутнього»¹³.

Інтерпретація українською дослідницею позиції А. Річардса дає змогу, зокрема, усвідомити, які зміни відбулися у площині естетичного аналізу натуралізму, адже думка англійського теоретика стимулює надалі поміркувати з приводу можливості кореспондування концепції синестезії А. Річардса — представника натуралістичної естетики — з теорією «зворотного часу» А. Бергсона — рішучого опонента натуралізму.

Проте нині наше апелювання до естетичного аналізу проблеми синестезії стимульоване теоретичною спадщиною С. Балея, і, передусім, тим її аспектом, що пов'язаний з психологією художньої творчості. Як ми вже завважували, наукові інтереси вченого стосувалися персоналії Т. Шевченка, а також відомих польських письменників Ю. Словацького та С. Жеромського. Напрямок дослідження творчості останнього, запропонований С. Балеєм, є принциповим щодо нашої розвідки.

Як наголошує М. Верников, «почавши від детального аналізу проявів персервації (повторення слів, сюжетів, образів, мотивів, структури твору і т. ін.) у творах С. Жеромського, С. Балея переходить до визначення психічного типу особистості автора, а разом з тим і психічного ґрунту змісту його творів»¹⁴. Спираючись на концепцію двох типів психіки — шизотиміків і циклотиміків, С. Балея вважає, «що творчість письменника можна зрозуміти як “шизматичну із значною циклотимічною домішкою”»¹⁵. Концептуальна логіка вченого, безперечно, є показовою сама по собі, проте для нас важливим є власне обґрунтування можливості такого поєднання, що його відзначає С. Балея. Адже йдеться про синестезійність психіки С. Жеромського, яка, на думку дослідника, дає підстави говорити про синестезійний тип, що зафіксований у психологічних розвідках. Інтерпретуючи балеєвську логіку відпрацювання поняття синестезія, М. Верников наголошує, що це «такий феномен, коли збудник, апелюючи до сфер одного відчуття, викликає одночасно реакцію в сфері іншого <...>. Тобто йдеться про таку властивість психіки, коли збудження в одній її сфері відбувається одночасно із реакцією на нього в іншій»¹⁶.

Слід звернути увагу, що зазначене дослідження С. Балея вийшло друком у Варшаві у 1936 р. Саме в цей період натуралістична естетика дедалі активніше розширює кордони міжнаукового зв'язку. Якщо на ранньому етапі свого розвитку вона, передусім, використовує досвід філософії, зокрема, позитивізму та неопозитивізму, то в умовах 30–40-х рр. залучає потенціал психології. Такий орієнтир особливо чітко простежується в те-

оретичних працях А. Річардса: «Наголос на ролі й значенні емоційного рівня (мови, слова, образу) спонукав (ученого — О. О.) до освоєння естетикою надбань психологічної науки <...>, стимулював до “перевірки психологією” естетичних принципів. На такий шлях теоретик став свідомо й неодноразово підкреслював своє бажання поєднати естетику, літературну критику з психологією»¹⁷. Власне саме в зазначений період тезаурус натуралістичної естетики збагачується за рахунок психологічних понять і, зокрема, поняття синестезія. Проте науковці, розглядаючи цю особливість теоретичних орієнтирів А. Річардса, інтерпретують їх у контексті загального зв'язку естетика — психологія, тоді як, на нашу думку, це дослідження значною мірою може ґрунтуватися на урахуванні «персонального моменту». Адже вочевидь залучення поняття «синестезія» до відпрацювання проблеми мистецької творчості на теренах натуралістичної естетики стимулює до «конкретизації» аналізу, зокрема, на рівні осмислення концептуальних орієнтирів С. Балея — А. Річардса.

Вияв впливу психологічного виміру спадщини С. Балея на естетичну думку першої половини ХХ ст. не обмежується лише специфікою натуралістичної естетики. Так, певні теоретичні перспективи можуть бути пов'язані з окремими аспектами феноменологічного естетичного дискурсу і, передусім, з доробком Р. Інгардена. Серед значного масиву потужних концепцій філософа увагу привертає одне з його засадничих понять — «естетичне переживання», що його він тлумачить як «складний процес, що має різні фази й відбувається своєрідно»¹⁸. Відпрацюванню цієї проблеми польський вчений приділяє велику увагу, виокремлюючи, зокрема, передумови «естетичного переживання», серед яких важливе місце посідає «чуттєве споглядання», що згодом породжує «попередню емоцію». Отже, в теорії Р. Інгардена вибудовується такий концептуальний ланцюг: «чуттєве споглядання» — «попередня емоція» — «естетичне переживання». Цей теоретичний орієнтир дослідника знову стимулює нас до зіставлення деяких показових фактів, що можуть спонукати до осмислення певних теоретичних перетинів С. Балея та Р. Інгардена.

Слід зауважити, що важливою сторінкою в науковій біографії С. Балея є його діяльність у Польському філософському товаристві у Львові, заснованому у 1904 р. На початку 20-х рр. С. Балея стає одним з ініціаторів відкриття в його структурі психологічної секції, що розпочинає свою роботу у 1925 р. В її засіданні у 1926 р. взя-

ли участь провідні представники української та польської гуманістики, переважно психологи, серед яких був і представник філософсько-естетичної думки — Р. Ингарден. Вони «на запрошення С. Балея відвідали психіатричну лікарню, а пізніше на двох засіданнях, 22 і 29 травня 1926 року, обговорили аналіз історії хвороби, які були представлені для цього Ю. Фростігом і Примаріушем Домашевським»¹⁹.

Ми звернулися до цього факту не задля наголосу на особистих контактах С. Балея та Р. Ингардена, а тому, що прагнули акцентувати очевидний інтерес польського естетика до психологічної проблематики, яка згодом вплинула на формування його авторського понятійного апарату. Оскільки власне естетичні ідеї Р. Ингардена — «чуттєвого споглядання», «попередньої емоції», «естетичного переживання» — значною мірою живляться досвідом саме психологічної науки, що дає підстави інтерпретувати їх як наслідок естетико-психологічного зв'язку.

Теоретико-методологічний потенціал наукового доробку С. Балея закладає підвалини для розвідок і на теренах інших проблем, шляхи дослідження яких у межах цієї статті ми тільки накреслимо. Це, зокрема, стосується поняття гедонізму, що порушується вченим у праці «Поняття етичного добра і зла і сучасній філософії»: «Проблем гедонізму оден з найбільше і найосновніше обговорених в новочасній літературі етичній»²⁰. С. Балея здійснює досить розгорнутий аналіз гедонізму саме у площині етичної науки, а отже вельми показовим стає наступний висновок вченого: «Передусім майже усі теоретики моралі з великою згідністю оправ(а)днують сю дуже популярну форму гедонізму, яку називають гедонізмом психологічним»²¹. Аргументи, що їх наводить дослідник, зайвий раз свідчать про потужність потенціалу міжнаукового зв'язку, який реалізується і в спадщині С. Балея і стимулює до міркувань сучасних науковців. Зокрема, напрям осмислення вченим проблеми гедонізму на перетині етико-психологічного підходу може бути кооптований і у площину естетики та конкретизований на прикладі персоналії та специфіки творчості О. Вайлда, що ми плануємо здійснити у подальшому.

Відпрацювання деяких аспектів наукового доробку С. Балея свідчить про потужні теоретико-методологічні можливості, котрі відкриваються у процесі проведеного аналізу його основних концепцій. Вони не лише доводять важливість активізації міжнаукового зв'язку в сучасній гуманістиці, а й переконують у необхідності переосмислення спадщини провідних європейських вчених, потенціал якої є невичерпним.

¹ Верников М. М. Життя і наукова діяльність академіка Степана Балея // С. Балея. Збір. праць : У 5 т. і 2 кн. ; [під. ред. М. М. Верникова]. — Львів–Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. — Т. 1. — С. 19–79.

² Там само. — С. 22.

³ Там само. — С. 29.

⁴ Верников М., Кутик В. Примітки // С. Балея. Збір. праць : У 5 т. і 2 кн. ; [під. ред. М. М. Верникова]. — Львів–Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. — Т. 1. — С. 442–443.

⁵ Балея С. «Новий ідеалізм Айкена»... // С. Балея. Збір. праць : У 5 т. і 2 кн. ; [під. ред. М. М. Верникова]. — Львів–Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. — Т. 1. — С. 130.

⁶ Там само.

⁷ Балея С. «Поняття етичного добра і зла в сучасній філософії»... — Там само. — С. 139.

⁸ Балея С. «Новий ідеалізм Айкена»... — С. 131–132.

⁹ Там само. — С. 133.

¹⁰ Там само. — С. 132.

¹¹ Там само. — С. 133.

¹² Там само.

¹³ Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття / Л. Левчук. — К. : Либідь, 1997. — С. 17.

¹⁴ Верников М. М. Життя і наукова діяльність академіка Степана Балея // С. Балея. Збір. праць : У 5 т. і 2 кн. ; [під. ред. М. М. Верникова]. — Львів–Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. — Т. 1. — С. 74.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття / Л. Левчук. — К. : Либідь, 1997. — С. 16.

¹⁸ Ингарден Р. Исследования по эстетике. — М., 1962. — С. 123.

¹⁹ Верников М. М. Життя і наукова діяльність академіка Степана Балея // С. Балея. Збір. праць : У 5 т. і 2 кн. ; [під. ред. М. М. Верникова]. — Львів–Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. — Т. 1. — С. 25.

²⁰ Балея С. «Поняття етичного добра і зла в сучасній філософії»... — Там само. — С. 142.

²¹ Там само.